

РОЛЬ ІДЕАЛІВ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ 70-Х РР. ХХ СТ.

У статті проаналізовано поняття “громадська свідомість”. Показана роль громадських ідеалів у формуванні громадської свідомості молоді у 70-х рр. ХХ ст. Розкрито структуру громадського ідеалу, його функції та види. Встановлено особливості формування громадської свідомості студентської молоді, зумовлені віковими, соціокультурними й особистісними факторами.

Ключові слова: ідеал, громадський ідеал, громадська свідомість, соціальна активність, студентство.

Студентська молодь вищих навчальних закладів України являє собою один із найголовніших рушіїв розвитку новітньої української державності. Від особистості молодого фахівця, його світогляду, переконань та інтелектуального потенціалу залежать перспективи розвитку країни та суспільства.

Водночас, студентство, що об'єднує кращу молодь, виступає активною, дієвою силою та відіграє важливу роль у суспільно-політичному житті країни.

Зазначимо, що особливу увагу проблемам виховання студентської молоді приділялося у 70-ті рр. ХХ ст., коли студентство розглядалося особливою соціальною групою, зі значним потенціалом та можливостями. Саме цей період відзначився інтенсивними пошуками та дослідженнями питань формування громадської свідомості студентської молоді, ролі громадського ідеалу у підготовці майбутнього спеціаліста, соціально-активної особистості. Зазначені питання і на сучасному етапі розвитку національної вищої школи не втратили своєї актуальності та потребують ретельного вивчення.

Питання формування громадської свідомості студентської молоді розглядалися досить поверхово. Так, її окремі аспекти вивчалися в контексті проблеми студентської громадської діяльності в дослідженнях історичного характеру (С. Ашевський, Р. Видрін, Г. Енгель, В. Горохов, П. Капніст, С. Мельгунов).

Деякі питання розглядалися у контексті діяльності молодіжних об'єднань України (І. Андрухіна, І. Головенького, В. Орлова, В. Сушка, С. Черкасової, Н. Якушко).

Певні проблеми було відображено в дослідженнях виховної діяльності сучасних спілок молоді (М. Баяновська, М. Окаринський, Н. Онищенко, Л. Ярова).

Однак, питання формування громадської свідомості студентської молоді вищих навчальних закладів України у 70-ті рр. ХХ ст. не були предметом спеціального вивчення.

Мета статті – на основі вивчення науково-педагогічної літератури проаналізувати роль громадських ідеалів у формуванні громадської свідомості студентської молоді 70-х рр. ХХ ст.

Вивчення історико-педагогічної літератури показало, що в 70-ті рр. ХХ ст. формування особистості молоді людини здійснювалося в межах загальної стратегії ідейно-політичного розвитку суспільства цілеспрямованого впливу комуні-

стичної влади на свідомість та поведінку людей з метою виховання у них потрібних ідейних переконань і світоглядних установок.

В умовах панування однопартійної командно-адміністративної системи процес виховання молоді розглядався у тісному зв'язку з усією сукупністю завдань ідеологічної роботи, яку здійснювала КПРС. Так, важливим завданням радянської педагогіки, визначеним Програмою КП СРСР, стала наукова розробка питань формування комуністичної свідомості підростаючого покоління, виховання у нього світогляду, високої ідейності й відданості, непримиренності до ворожої ідеології, відповідального ставлення до праці, високих моральних якостей [10, с. 24].

Панування монополії ідеології правлячої партії призвело до появи ідеократичного суспільства. Комуністична влада в ідейно-політичному вихованні суспільства здобула найбільших досягнень у сфері ідеології, що зводилося до рангу релігії. Це позначилося в домінуванні комуністичної ідейності, атеїстичного світогляду, впевненості в перевазі соціалістичного способу життя, перевагою почуттів інтернаціоналізму, патріотизму.

Процес виховання здійснювався відповідно до загальної ідейно-політичної стратегії розвитку соціуму – цілеспрямованого впливу комуністичної влади на свідомість та поведінку людей з метою формування у них потрібних ідейних переконань та світоглядних установок.

Радянська система освіти виявилася не просто “машиною відтворення ідеологічних стереотипів” [2, с. 79], а дійсно “третім фронтом” (поряд з обороною та промисловістю), який створював “підготовлених людей” з відповідною “новою культурою” [4, с. 98].

Так, XXV з'їзд КПРС підкреслив велике значення проблеми формування нової людини, висунув завдання подальшого вдосконалення виховної роботи. Все це зумовило вивчення проблеми становлення молодого спеціаліста, який має бути динамічним, здатним адаптуватися до нових умов, що постійно змінюються під впливом науково-технічної революції, постійно професійно самовдосконалюватися, бути здатним до творчого пошуку, діяльності з управління суспільством [6, с. 4].

У матеріалах Всесоюзного студентського зльоту в жовтні 1971 р. було сформульовано такі вимоги до молодого спеціаліста: “Радянський спеціаліст сьогодні – людина, яка має широку наукову та практичну підготовку, досконало володіє своєю спеціальністю.

Радянський спеціаліст – це умілий організатор, здатний на практиці застосувати принципи наукової організації праці. Він уміє працювати з людьми, цінує колективний досвід, прислухається до думки товаришів, критично оцінює досягнення. І, безумовно, сучасний спеціаліст – це людина високої культури, широкої ерудиції.”

У доповіді на Пленумі ЦК КПРС 25 жовтня 1976 р. підкреслював, що кожний “спеціаліст зобов'язаний оволодіти наукою управління, стверджувати сучасні методи планування та організації виробництва, бути активним провідником науково-технічного прогресу” [5].

У науково-педагогічній літературі досліджуваного періоду сформувалося чітке поняття про громадську свідомість, як якісно нову цілісність, основними компонентами якої були домінування комуністичної ідеології та світогляду, ідейно-політична та моральна єдність радянського народу (при наявності відмінності громадської психології окремих класів та інших соціальних груп, націй і народностей), перетворення науки у досягнення усього народу [6, с. 7].

Зазначимо, що в досліджуваній період проблема формування громадської свідомості вивчалася у зв'язку з віковими та соціальними особливостями студентства. Студентство розглядалося частиною інтелігенції й водночас особливою групою радянської молоді. Тому враховувалися, особливості, зумовлені соціальною належністю до інтелігенції, соціально-віковою належністю до молоді, ідеологічно-соціальним характером механізму формування громадської свідомості суспільства.

Під поняттям “інтелігенція” розуміли окремих соціальний прошарок людей, які професійно займаються висококваліфікованою розумовою працею з вироблення, освоєння та використання духовних цінностей суспільства в інтересах народу, з метою прогресивного розвитку суспільства [6, с. 8].

Як показало вивчення історико-педагогічної літератури у досліджуваній період політикою влади, інститутом освіти підтримувався процес кількісного зростання інтелігенції, оскільки її діяльність визначалася необхідним компонентом функціонування та розвитку всієї суспільної системи. Так, на 1000 осіб зайнятого населення кількість осіб з вищою освітою зросла з 13 у 1939 р. до 84 у 1975 р. [8, с. 42]. У 1975 р. чисельність населення країни, що мала вищу та середню освіту, становила 117,9 млн осіб, з них з вищою освітою – 11,3 млн осіб [8, с. 39]. Зросла також кількість студентів – у 1974/75 н. р. у вищих навчальних закладах навчалося 4751,1 тис. осіб, проте у 1965/66 н. р. – 3860,6 тис. осіб [8, с. 690].

Прогресивне значення інтелігенції зумовлювалося її визначною та виключною роллю у вирішенні ряду важливих питань:

1. Розвиток науково-технічної революції та підвищення загальної культури суспільства.
2. Пропаганда та реалізація політичних і господарських рішень Комуністичної партії та радянської держави.
3. Формування особистості нового типу, ідеологічного виховання мас, боротьба з немарксистською ідеологією.

Оскільки інтелігенція комплектувалася із різних класів та всіх верств суспільства, джерелом поповнення інтелігенції виступала вища освіта, яка ставала фактором соціального переміщення.

Прагнення випускників середніх шкіл до вищих навчальних закладів визначається усвідомленням ними соціального становища інтелігенції та оцінюванням його як бажаного для себе. У конкретних соціологічних дослідженнях, що були проведені С. Кугелем та О. Никандровим з використанням ретроспективних методів, доводилося, що домінуючим мотивом орієнтації на вищі навчальні заклади у випускників шкіл виступав не стільки інтерес до майбутньої професії, скільки прагнення здобути вищу освіту та статус людини з такою освітою. Соціальна орієнтація передувала професійній та істотно впливала на неї. Як зазначали М. Руткевич та Ф. Філіпов, проблему життєвих планів недостатньо розглядати лише з погляду професійної орієнтації, а необхідно досліджувати в більш широкому плані, з точки зору соціальної орієнтації. Вибір соціального становища зумовлював загальні контури вибору професії, а “через вибір професії одночасно здійснюється й вибір соціального становища” [3, с. 211–212].

Отже, становленню у свідомості студентів рис свідомості інтелігенції передувало формування в абітурієнтів стійких уявлень про соціальне становище, функції, покликання інтелігенції. З усіма своїми перевагами та недоліками, з пе-

вною ідеалізацією інтелігенції, з цілеспрямованістю стати до її рядів та з майже повною відсутністю власного досвіду у визначенні життєвих планів, свідомість абітурієнтів виступала вихідним рівнем формування студентської свідомості як свідомості інтелігенції [6, с. 10].

Студентство розглядалося частиною інтелігенції, проте тією її частиною, яка ще тільки засвоює соціальні ролі інтелігенції. Цей факт зумовлював особливості соціальних функцій студентства. Основна з них полягає у виробленні здібності та готовності до виконання соціальних ролей інтелігенції. У процесі її реалізації відбувається формування свідомості студентства.

Центральне місце в становленні та розвитку студентської свідомості як свідомості майбутньої інтелігенції науково-педагогічною думкою досліджуваного періоду відводилося громадським ідеалам, що зумовлено їх місцем і роллю в структурі громадської свідомості, зв'язком з діяльністю прогресивних сил. У громадських ідеалах відображаються істотні сторони громадського буття та тенденції його розвитку. Ідеал формує цілі суспільства, визначає спосіб і характер його діяльності, виступаючи активною, дієвою стороною громадської свідомості [6, с. 11].

Отже, особливу роль у формуванні громадської свідомості досліджуваного періоду відводили формуванню громадських ідеалів. Рівень їх розвитку визначав рівень ідейної зрілості студентів.

Так, з метою встановлення ролі громадських ідеалів у становленні соціальної та професійної активності спеціаліста, з'ясуванні їх впливу на цей процес було проведено спеціальне дослідження. При цьому ставилося широке коло завдань. На загальнотеоретичному рівні аналізувалася роль та місце ідеалів у розвитку громадської активності студента, розглядалася громадська активність як якість особистості, на рівні конкретно-соціологічному – вивчався механізм становлення громадської активності студентів у процесі основних видів його діяльності. Було також поставлено практичне завдання – розробити рекомендації щодо вдосконалення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Дослідження проводилося на базі Харківського державного університету, було охоплено різними методами опитування 6349 студентів денного навчання. Для порівняльного аналізу дослідження проводилося у п'яти вищих навчальних закладах Харкова – Харківському політехнічному інституті, Харківському інженерно-економічному інституті, Харківському державному педагогічному інституті, Харківському юридичному інституті та Харківському інституті радіоелектроніки, де було опитано 3135 студентів.

Роль ідеалів у становленні студентської свідомості зумовлювалася також особливостями студентського віку. Студентство – група молоді, яка тільки включається до активної соціальної діяльності, відкриває для себе культурні цінності суспільства та людства, виробляє своє до них ставлення, свої соціальні позиції, прагне зайняти та відповідно до економічних і соціально-політичних умов суспільства займає певне соціальне становище.

Молодіжна свідомість при загальній залежності від суспільного буття та зумовленості видами громадської діяльності характеризувалася певною специфікою: ретроспективними та проспективними рисами, комулятивністю та емоційною надмірністю, прагненням до самовдосконалення та самопізнання, потребою пізнати сенс.

Студентська свідомість характеризувалася ознаками молодіжної свідомості. Студентство – практично однорідна вікова група. У досліджуваній період спостерігався процес омолодження студентського складу та стабілізація студентського віку. Проте вказувалося на необхідність враховувати різницю в досвіді, навичках та знаннях, розбіжності близьких перспектив.

Так К. Обуховський відзначав, що лише при закінченні вищого навчального закладу студенти переходять від загальних до конкретних уявлень про сенс своєї діяльності, про способи задоволення потреби пізнати сенс життя [9, с. 212–213].

Матеріали конкретно-соціологічних досліджень свідчать про те, що студенти старших курсів значно вище оцінювали такі якості спеціаліста, як якості організатора та вихователя. Великий відсоток студентів вважав за необхідне та важливе участь у науково-дослідній роботі, оскільки вона сприяє виробленню необхідних навичок майбутньої діяльності спеціаліста. У старшокурсників з'являється предметний інтерес до умов праці спеціаліста [6, с. 12–13].

У науково-педагогічних дослідженнях 70-х рр. ХХ ст. [6; 9; 11] студентський вік розглядався особливим періодом активних пошуків громадських ідеалів. Це пояснювалося психологічною потребою в ідеалах, звільненням від багатьох конфліктних станів підліткового віку, які викликали певні труднощі в задоволенні цієї потреби у цьому періоді, досягнутим рівнем інтелектуального, емоційного та вольового розвитку. Пошук громадських ідеалів був природним для всіх груп молоді, проте серед студентства він здійснювався на фоні більш високого рівня культури, при наявності значних духовних можливостей задоволення потреби в ідеалах.

Підкреслювалося, що пошук професійних ідеалів студентства приводить до більш широкої проблеми громадських ідеалів, до питання про те, при яких умовах забезпечується успіх громадсько-професійної діяльності інтелігенції й у чому є гарантії того, що ця діяльність буде мати прогресивний характер [6, с. 13].

Органічний зв'язок професійного та громадського ідеалу знаходить відображення у тій особливій увазі, яке вища школа досліджуваного періоду надавала вихованню у студентів почуття відповідальності, виробленню свідомої дисципліни.

У досліджуваній період важливість ролі громадських ідеалів у становленні студентської свідомості пояснювали рядом причин:

1. Громадські ідеали здійснюють функцію духовного зв'язку минулого та сучасного з майбутнім, вони здатні формувати образ майбутнього.
2. Формування громадських ідеалів сприяє розвитку здібностей студентства до творчості, до пошукової праці та діяльності.
3. Громадські ідеали у свідомості можуть сприяти підвищенню міри соціальної свободи суспільства, класу, якщо ідеал несе інформацію про істотні тенденції суспільного прогресу.

Зміст громадських ідеалів студентства, як відносно самостійної соціальної групи, розглядався досить широко. Зазначалося, що він формується під визначальним впливом ідеалу як вищої духовної цінності суспільства, відображає специфічні риси ідеалів студентства.

Ідеал займав особливе місце в структурі світогляду особистості. Він акумулював уявлення про суспільний устрій, соціальну справедливість, про мету та сенс життя й являв собою складну цілісність.

Проблема ідеалу, його структури були предметом уваги багатьох спеціалістів. Досить цікавими є праці О. Целікової [11]. Автор виділяє такі значення іде-

алу: уявлення про досконалість як зразка, моделі – уявлення про досконалість суспільства, особистості, гармонії між природою та суспільством, між державами, народами, між суспільством та особистістю; уявлення про якусь значущу мету – суспільну та соціально-політичну, моральну, естетичну; ідеал розкривається на основі уявлень про досконалість суспільства й особистості, як підсумок найбільш загальних установок діяльності людей, та виконує функцію стимулу і мотиву діяльності вічності [11, с. 6–7].

Диференціація ідеалів також будувалася на основі характеру впливу на суспільні процеси (прогресивний або регресивний), за змістом (моральні, естетичні, правові, політичні), за функціями.

Ідеал відрізнявся і залежно від його носія. Носієм ідеалу є суспільство, клас, соціальна група, колектив, особистість. У зв'язку з цим досить важливим є врахування співвідношення суспільного ідеалу особистості та особистості студента.

Суспільний ідеал розглядався одночасно й структурним елементом світогляду громадян суспільства й окремого студента. Це зумовлено зв'язком суспільних та особистих інтересів. Таке поєднання знаходить відображення в поведінці особистості, в її моралі, у світогляді. Такий ідеал виступає домінуючим та реалізується в конкретних суспільних ідеалах.

Ідеал особистості студента відображав, перш за все, соціально значущі цілі, орієнтації, установки. Індивідуальний ідеал студента залежить від психологічних якостей особистості: характеру, темпераменту, співвідношення емоційного та раціонального, особливостей пізнавальних інтересів, комунікативних якостей тощо у зв'язку з чим форми прояву такого ідеалу досить складні.

Неглибоке засвоєння громадських ідеалів при достатньо розвинутих інтересах, як зазначав Л. Архангельський, іноді приводить до захоплення знаннями заради знань, до професійної обмеженості, що виявляється в недооцінюванні соціальних функцій, соціальних якостей спеціаліста [1, с. 14].

У психолого-педагогічній літературі досліджуваного періоду було визначено основні види діяльності, характерні для студентського віку: перетворювальна, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, комунікативна, художня. Провідними є пізнавальна та ціннісно-орієнтаційна, які конкретизуються у таких галузях, як навчальна, громадська, науково-дослідна. Саме ці види діяльності визначають структуру особистості. “Реальним базисом людини, – підкреслював О. Леонтьєв, – є сукупність його громадських за своєю природою ставлень до світу, які реалізуються його діяльністю, точніше сукупністю його різноманітних діяльностей” [7, с. 69].

Загальні види діяльності, у які включено студента, визначали й основні види його громадського ідеалу. Ці ідеали пов'язані з майбутньою практичною діяльністю (ідеал творчої суспільно корисної праці, активної громадської діяльності, високої громадянськості, моральної активності та відповідального ставлення до діла, ідеали в галузі спілкування та художньої діяльності). Узагальнене втілення усі цих ідеалів знаходить в ідеалі соціально-активної особистості, яке дає цілісне уявлення про головну спрямованість життя людини, способу поведінки, системи соціальних якостей та рис характеру. У структурі особистості ідеали конкретизуються як цілі, життєві плани, орієнтації, установки [6, с. 22].

Висновки. Отже, особливу роль у формуванні громадської свідомості досліджуваного періоду відводили формуванню громадських ідеалів. Рівень їх розвитку визначав рівень ідейної зрілості студентів. У світогляді особистості студента ідеал

формується як цілісне уявлення про головне спрямування життя людини, його ролі в суспільстві, способу поведінки, розвитку соціальних якостей та рис характеру. При цьому одні ідеали виступають як провідні, інші – мають підлегле значення.

Ідеал у структурі особистості виконує ряд функцій, які сприяють формуванню соціально-активної особистості. Оскільки види соціального ідеалу визначаються структурою діяльності, реалізуються в неї, то критерієм виокремлення функцій ідеалу також виступають види діяльності.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у поглибленні вивчення можливостей організованої громадської, соціально-значущої діяльності для розвитку творчого потенціалу особистості студента.

Список використаної літератури

1. Архангельский Л.М. Социально-этические проблемы теории личности / Л.М. Архангельский. – М. : Мысль, 1974. – 221 с.
2. Барт Р. Миф сегодня / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс ; Универс, 1994. – С. 72–130.
3. Буткевич М.Н. Социальные перемещения / М.Н. Буткевич, Ф.Р. Филлипов. – М. : Мысль, 1970. – 253 с.
4. Волков В.В. Новая культура в области чувства: Как ликвидировали неграмотность в СССР / В.В. Волков // Человек. – 1992. – № 1 – С. 98.
5. Доклад Генерального секретаря КПСС Л.И. Брежнева на Пленуме ЦК КПРС // Правда. – 1976. – 26 окт.
6. Коммунистические идеалы становления личности студента. – Харьков : Высшая школа, 1977. – 203 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
8. Народное хозяйство в СРСР в 1975 г. / Статистический сборник. – М. : Статистика, 1975. – 314 с.
9. Обуховский К. Психология влечений человека / К. Обуховский. – М., 1972. – 367 с.
10. Програма КП СРСР. – К. : Держполітвидав УРСР, 1961.
11. Целикова О.П. Коммунистический идеал и нравственное развитие личности / О.П. Целикова. – Москва, 1970. – 208с.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2013.

Кин А.Н. Роль идеалов в формировании общественного сознания студенческой молодежи 70-х гг.

В статье представлен анализ понятия “общественное сознание”. Показана роль общественных идеалов в формировании общественного сознания молодежи в 70-е гг XX ст. Раскрыта структура общественного идеала, его функции и виды. Установлены особенности формирования общественного сознания студенческой молодежи, обусловленные возрастными, социокультурными и личностными факторами.

Ключевые слова: *идеал, общественный идеал, общественное сознание, социальная активность, студенчество.*

Keen A. The role of the ideals of fostering public awareness of students of 70th

The article presents an analysis of the concept of “social consciousness.” Shows the role of social ideals in shaping public consciousness in the 70 years of the twentieth century. Discovery of the structure of a social ideal, its functions, and views. The peculiarities of the formation of public consciousness of students, due to age, socio-cultural and personal factors.

Key words: *the ideal, the ideal of the public, social awareness, social activity, students.*